'Τη πτωχεία τα πλούσια': Η γνήσια Ελληνική τέχνη (Φώτης Κόντογλου)

Categories : ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Date : 9 Οκτωβρίου, 2008

«Ἐκτήσω τῇ ταπεινώσει τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια». Αὐτὰ τὰ θαυμάσια λόγια εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ τροπάρι τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ λένε πὼς αὐτὸς ὁ ἅγιος ἀπέκτησε μὲ τὴν ταπείνωση τὰ ὑψηλά, δηλαδὴ ἀξιώθηκε νὰ πάρει μεγάλα πνευματικὰ χαρίσματα μὲ τὴν ταπείνωση, καὶ μὲ τὴ φτώχεια πλούτισε τὴν ψυχή του μὲ οὐράνιους θησαυρούς.

Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ λόγια εἶναι καὶ γενικὰ σύμβολα γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὴν Ὀρθοδοξία, ποὺ εἶναι ἡ θρησκευτικὴ ἔκφρασή της. Τὸ «τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια» εἶναι παρόμοιο μὲ τὸ ἀρχαῖο ρητὸ « καλλιτεχνοῦμεν μετ᾽ εὐτελείας», ποὺ ἐξηγεῖ τὴν ἁπλότητα, τὴν λιτότητα ποὺ ὑπάρχει στὴν τέχνη μας, καὶ γενικὰ σὲ ὅλα μας.

…

*

Ἐρχόμαστε τώρα στὴν τέχνη. Ἡ τέχνη μας εἶναι κι αὐτὴ σὰν τὴ φύση μας, ἁπλὴ ἀπ᾽ ἔξω καὶ πλούσια ἀπὸ μέσα. Τὰ ἀρχαῖα χτίρια ξεκουράζουνε μὲ τὴν ἁπλότητά τους. Οἱ κολόνες, τὰ ἀετώματα, οἱ μετόπες, ὅλα εἶναι ἁπλούστατα. Δυὸ τρεῖς κολόνες στέκουνται ἀπάνω σ᾽ ἕναν ψηλὸν κάβο, κ᾽ εἶναι τόσο ἁρμονικὲς μὲ τὴν τοποθεσία, ποὺ θαρρεῖ κανένας πὼς καὶ τὰ δυό, τὸ φυσικὸ καὶ τὸ τεχνητό, τὰ ἔκανε τὸ ἴδιο χέρι, τὸ ἴδιο αἴσθημα!

Οἱ βυζαντινὲς ἐκκλησίες μὲ τὸν τροῦλο θαρρεῖς πὼς εἶναι μικρὰ βουναλάκια ἀπάνω στὰ μεγάλα. Τὰ μικρὰ ρημοκκλήσια μὲ τὴν καμαρωτὴ σκεπή, μὲ τὸ ἀνεπιτήδευτο χτίσιμο, στέκουνται ἀπάνω στὶς ράχες ἢ στὶς πλαγιές, μ᾽ ἕνα δυὸ δεντράκια γιὰ συντροφιά, κ᾽ εἶναι τόσο ταιριαστὰ μὲ τὴ γύρω τοποθεσία, ποὺ τὰ χαίρεσαι, ὅπως χαίρεσαι ἕναν ἔμορφο βράχο, ἕνα νησάκι, ἕναν κάβο.

Τὰ χωριάτικα σπίτια, τὰ παλιά, ὄχι αὐτὰ ποὺ χτίζουνε τώρα οἱ χωριάτες, πιθηκίζοντας τὴν Ἀθήνα, κοίταξε πόσο σύμφωνα εἶναι μὲ τὴ φύση. Ἐνῷ ὅσα κάνουνε τώρα κάποιοι ξιππασμένοι χωριάτες, τὰ μοντέρνα, μὲ τὸ στερεότυπο κρύο σχέδιο, μὲ τὰ στερεότυπα χρώματα, μὲ τὶς εὐρωπαϊκὲς σιδεριὲς μὲ τὰ «ἄρτιφισιέλ», κοίταξε κι ὁμολόγησε τί φωναχτὴ παραφωνία εἶναι μέσα στὴν ἁπλὴ καὶ ταπεινὴ ἁρμονία ποὺ κάνουνε τ᾽ ἄλλα τὰ σπίτια τοῦ χωρίου. Ἡ τέχνη εἶναι σωστὴ κι ἀληθινή, ὅταν

ἐκεῖνος ποὺ τὴν κάνει ἔχει καὶ γερὸ ἔνστικτο, ὅπως οἱ ἁπλοὶ ἄνθρωποι τῶν χωριῶν, ἐνῷ ἐκεῖνος ποὺ κάνει ὅ,τι κάνει μὲ ξερὴ γνώση, καὶ κείνη δανεικὴ καὶ συμβατική, ὅπως ἡ ἀρχιτεκτονική, ἡ ζωγραφικὴ κ᾽ ἡ μουσικὴ ποὺ διδάσκονται σήμερα στὶς διάφορες σχολές, δὲν ἔχει καθόλου αὐτὴ τὴν αἴσθηση ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ εἶναι σὲ ἁρμονία αὐτὸ ποὺ κάνει μὲ τὰ γύρω τοῦ φυσικὰ φαινόμενα. Γιὰ τοῦτο ἡ παράδοση σ᾽ ἕναν τόπο εἶναι ὁ μοναχὸς ἀληθινὸς δρόμος γιὰ τὶς τέχνες, καὶ γενικὰ γιὰ κάθε ἔκφραση τῆς ζωῆς, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι «ξύλα, πλίνθοι καὶ κέραμοι, ἀτάκτως ἐρριμμένα», χωρὶς κανέναν δεσμό, οὔτε μεταξύ τους, οὔτε μὲ τὸν τόπο, χωρὶς καμμιὰ δικαίωση.

Κοιτάξετε πόσο πολύπλοκα καὶ μπερδεμένα κατα-φορτωμένα, μὲ ἀνόητες σαβοῦρες εἶναι τὰ κτίρια τῆς γοτθικῆς τέχνης, τῆς ἰταλικῆς Ἀναγέννησης, καὶ τ᾽ ἄλλα ποὺ κάναμε στὶς λατινικὲς καὶ στὶς ἀγγλοσαξονικὲς χῶρες. Ἀπελπισία! Μπιχλιμπίδια καὶ στριφογυρίσματα. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἀνατολή, στὴν Ἰνδία καὶ στὴν Κίνα: Παγόδες σὰν λαβύρινθοι, βραχνὰς ἀληθινός!

Οἱ δυτικοί, ἀπὸ τὸ ἀνόητο παραφόρτωμα ποὺ κάνανε στὰ χτίριά τους, μὲ κορνίζες, μὲ πάστες, μὲ λογῆς λογῆς ἀνάγλυφα, ποὺ φτάξανε πιὰ στὶς τοῦρτες τῆς Νότιας Ἀμερικῆς, πήρανε σήμερα βόλτα καὶ φτάξανε μονομιᾶς στὴν ἄλλη ἄκρη, στὸ μοντέρνο στὸν Λε-κορμπυζιέ, δηλαδὴ στὸ ξεγύμνωμα, στὴν πουριτανικὴ αἰσθητική, στὸ σκέτο κασσόνι.

*

Τὰ ἴδια γίνουνται καὶ στὶς ἄλλες τέχνες. Ἡ δική μας ζωγραφική, δηλαδὴ ἡ βυζαντινή, εἶναι ἁπλὴ καὶ λιτὴ στὴν ὄψη, καθαρισμένη ἀπὸ τὰ μάταια κι ἀνώφελα στολίδια τῆς προοπτικῆς καὶ τῆς ἀνατομίας, καθαρὴ σὰν κρούσταλλο, κι ἀπὸ μέσα γεμάτη πνευματικὸ βάθος, χωρὶς ἐπιτήδεψη ποὺ θέλει, νὰ ξεγελάσει τὸ μάτι (trompe d᾽ oeil), δηλαδὴ πράγματα σαλντιμπαγκικά, κατώτερα ἀπὸ τοὺς σκοποὺς ποὺ πρέπει νά ᾽χει ἡ τέχνη. Ἡ ζωγραφικὴ σὲ ἄλλες χῶρες στάθηκε κολλημένη μόνο στὸ φαινόμενο, παραφορτωμένη μὲ ἀδιαφόρετα πράγματα, μὲ προοπτικές, μὲ ἀνατομίες, μὲ σκηνοθεσίες θεατρικές, μὲ φωτισμοὺς ἐπιτηδευμένους καὶ ψεύτικους, παραγεμισμένη μὲ ἕνα σωρὸ ἀνόητα ἐφευρήματα, μὲ ταβάνια πλουμισμένα, ποὺ δείχνουνε τάχα βάθος στὸ διάστημα, χωρὶς καμμιὰ ἁπλότητα, μπερδεμένη καὶ πατικωμένη, ὅπως π.χ. εἶναι τὰ ἔργα τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου, μ᾽ ἕνα σωρὸ μπεχλιβάνηδες, τοῦ Τισιάνου, τοῦ Βερονέζε, προπάντων τοῦ Τιντορέττο, μὲ χιλιάδες πρόσωπα, σὲ σημεῖο νὰ μὴ βλέπεις τίποτα, τὰ ἔργα τοῦ Ροῦμπενς, ποὺ εἶναι σὰν κρεοπωλεῖο γεμάτο σάρκες καὶ μάταιες ἐπιδείξεις. Ἀκόμα κ᾽ οἱ πιὸ παλιοὶ τεχνῖτες τους εἶναι γεμάτοι ἀπὸ ἀνόητη ματαιότητα καὶ στὰ θρησκευτικὰ ἔργα, ὅπως π.χ. «ἡ προσκύνηση τῶν Μάγων» τοῦ Τζεντίλε ντὰ Φαμπριάνο καὶ τοῦ Μπενότσο Γκότσολι, ποὺ παριστάνουνε ἕναν στρατὸν ὁλόκληρον ἀπὸ «ἱππότες» ντυμένους καρναβαλίστικα, ἄλλους καβαλάρηδες κι ἄλλους πεζούς, μὲ καμῆλες φορτωμένες, μὲ λυκόσκυλα, μὲ γεράκια τοῦ κυνηγίου,

μὲ ἐλάφια, μὲ χρυσὰ κι ἀργυρὰ ροῦχα μὲ ἀραπάδες, μὲ σαρίκια, μὲ ρόμπες λογιῶν λογιῶν, μὲ βάζα, μὲ κουτιά, μὲ ὅ,τι φαντασθεῖ κανένας· κι ὅλοι αὐτοὶ πᾶνε νὰ προσκυνήσουνε, τάχα, «τὸ θεῖον βρέφος», ποὺ δὲν φαίνεται καθόλου μέσα σ᾽ ἐκεῖνον τὸν κυκεῶνα! Ἐνῷ οἱ δικοί μας ζωγράφοι ζωγραφίζουνε τοὺς τρεῖς Μάγους, ἁπλὰ καὶ καθαρά, μάλιστα μικρόσωμους, καὶ δίνουνε τὰ δῶρα τους στὴν Παναγιά, ποὺ κρατᾷ τὸν νιογέννητο Χριστό, ταπεινά, ἁπλά, ὅπως εἶναι γραμμένα καὶ στὸ Εὐαγγέλιο, χωρὶς αὐτὲς τὶς παράτες καὶ τὶς φιέστες στοῦ κασίδη τὸ κεφάλι. Βάθος δὲ πνευματικὸ κανένα δὲν ὑπάρχει στοὺς δυτικούς, μοναχὰ βουὴ καὶ σαματᾶς: Ὄπερα!

Κ᾽ ἡ μουσική μας εἶναι καὶ κείνη ἁπλή, σεμνή, καθαρή, καὶ κάνει πιὸ ἐκφραστικὰ τὰ λόγια ἑνὸς τραγουδιοῦ, καὶ τὰ ὄργανα ποὺ τὴν παίζουνε εἶναι ἁπλὰ καὶ λιγοστά: ἡ λύρα ποὺ ἔπαιζε ὁ Τέρπανδρος, τὸ σαντούρι ποὺ ἔπαιζε ὁ Ὅμηρος, ἡ φλογέρα ποὺ ἔπαιζε ὁ Εὔμαιος. Κ᾽ ἡ ψαλμῳδία μας εἶναι ἁπλή, παθητικὴ καὶ πνευματική, χωρὶς κανένα ὄργανο.

Σὲ ἄλλες χῶρες ἡ μουσικὴ γίνηκε ἐπιστήμη βαρεῖα. Ἕνα τιποτένιο «μοτίβο» γίνεται περίπλοκο καὶ φοβερὸ «ἔργο», βαρὺ καὶ καταθλιπτικό, σὰν τὰ κτίρια τους, σὰν τὶς ζωγραφιές τους, σὰν τὰ δράματά τους. Καὶ τὰ ὄργανα ποὺ παίζουνε αὐτὴ τὴ μουσικὴ εἶναι ἀκαταμέτρητα, ὁλόκληρες φάλαγγες, ποὺ τὸ τίποτα τὸ κάνουμε βροντὴ τοῦ οὐρανοῦ! Αὐτὰ ξιππάζουνε τοὺς ματαιόδοξους, ποὺ παίρνουνε τὸ πλῆθος γιὰ πλοῦτο, καὶ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ζητήσουνε τὸ «τιμιώτατον», ποὺ βρίσκεται μοναχὰ μέσα στὴν ἁπλότητα.

*

Προσπάθησα νὰ σοῦ δώσω νὰ νοιώσεις τὴν «πλούσια φτώχεια», ποὺ ὑπάρχει στὰ δικά μας πράγματα, δηλαδὴ τὴν ἁπλὴ ὄψη τῆς φύσης μας καὶ τῆς τέχνης μας, ποὺ κρύβει ὅμως μυστικοὺς θησαυρούς. Ὅπου ὑπάρχει τυμπανοκρουσία καὶ μεγάλη φασαρία καὶ σκηνοθεσία, νὰ ξέρεις πὼς δὲν ὑπάρχει παραμέσα τίποτε ἄλλο ἀπ᾽ αὐτὸ ποὺ ἀκοῦς καὶ βλέπεις. Ἂν, λοιπόν, ἔνοιωσες κάτι ἀπ᾽ αὐτὰ ποὺ εἴπαμε, τώρα ποὺ τελειώνεις τὸ διάβασμα θὰ καταλάβεις καλύτερα τὴν ἐμορφιὰ καὶ τὴν ἀλήθεια, ποὺ ἔχουνε τὰ λόγια ποὺ διάβασες στὴν ἀρχή: «Τῇ ταπεινώσει τὰ ὑψηλά, τῇ πτωχείᾳ τὰ πλούσια».

(Αποσπάσματα από το βιβλίο "Ευλογημένο Καταφύγιο", εκδ. ΑΚΡΙΤΑΣ)

(Πηγή ηλ. κειμένου: www.nektarios.gr)